

Jediná návštěva největšího cirkusu světa u nás a zmapování jeho trasy

The only Visit to the World's Largest Circus in our Country and the Mapping of its Route

Mgr. PAVEL VACULÍK

nezávislý badatel; email: pavel.vaculik@seznam.cz

ABSTRAKT:

Úlohou tohoto příspěvku je vůbec poprvé pomocí dobového tisku a reklamy v něm zmapovat a jasně doložit místa vystoupení největšího pojízdného cirkusu všech dob Barnum Bailey, americké ikony zábavního průmyslu a fabriky na sny, který v roce 1901 ojedinele a naposledy navštívil také naše území. Při své pouti Evropou se z Německa nakrátko vydal přes nedaleké České Budějovice rovněž k nám, kdy se doposud přesně netušilo, kudy putoval a v jakých městech se vlastně konala vystoupení. Tato ukázka americké pýchy zanechala na dlouhé roky nejen v Čechách a na Moravě na tehdejší dobu jedinečný dojem a marketingové dovednosti tohoto světového podniku byly impulsem jak pro velké evropské budoucí podniky, tak i pro náš český nejslavnější a největší cirkus Kludský. Pojem barnumská reklama ostatně přetrvává dodnes, a i souhra všech zúčastněných profesí se staly celosvětovou legendou. Jen těžko se i ostatním po tomto spektakulárním působení a zážitku z viděného dařilo či spíše nedařilo je překonat a zůstávají celosvětovým pojmem dokonalosti, píle a sebe prezentace. Nikdo po nich už u nejen nás nedokázal přepravit na 4 vlacích po 17 vagonech a v neuvěřitelných 20 dnech uspořádat velkolepá představení v celkem 13 různých našich velkých městech, o kterých se podnes tradují nejroztodivnější zkazky a příběhy. Článek vůbec poprvé odhaluje a celistvě rozkrývá jak program, tak složení personálu i vystupujících a mnohé další této obdivuhodné šňůry, která znamenala mnohé další generace ať už orálně předávaným nebo postupně se nabalujícím a příkrášleným historkám, které se váží k jen krátkému „prolétnutí“ této „největší podívané na zeměkouli“ také naším územím.

KLÍČOVÁ SLOVA:

cirkus, zábava, Barnum, Kludský, artisté, podívaná, krajané, Circopedia

ABSTRACT:

The task of this post is to map and clearly document the performance locations of the largest mobile circus of all time, Barnum Baileys, an American icon of the entertainment industry and dream factory, which in 1901 also visited our territory for the last and only time. During its pilgrimage through Europe, it briefly went from Germany to us via nearby České Budějovice, when until now it was not known exactly where he traveled and in which cities the performances actually took place. This display of American pride left a unique impression for many years not only in Bohemia and Moravia at the time, and the marketing skills of this global company were an impetus both for large future European companies and for our Czech most famous and largest Kludský circus. After all, the concept of Barnum advertising persists to this day, and the interplay of all participating professions has become a worldwide legend. After this spectacular performance and experience, it was difficult for others to succeed to surpass them, and they remain a global concept of perfection, diligence and self-presentation. After them, not only in our country, no one was able to transport 17 wagons on 4 trains and organize spectacular shows in a total of 13 different big cities of ours in an incredible 20 days, about which the most bizarre stories are told today. For the first time ever, the article comprehensively reveals both the program and the composition of the staff and performers, as well as many others of this admirable line, which has marked many subsequent generations, either through oral transmission or through stories that are gradually accumulated and embellished, related to just a short "flying" of the "greatest spectacles on the globe" also through our territory.

KEYWORDS:

circus, entertainment, Barnum, Kludsky, artists, spectacle, compatriots, Circopedia

Snad každý už někdy slyšel jméno Phineas Taylor Barnum (1810–1891) a pojem barnumská reklama. Tato největší postava v dějinách reklamy (právě pro mistrně prováděnou reklamu byl zvaný americký král humbuku) byla velice schopným obchodníkem (i v Praze roku 1885 vyšla jeho kniha *Jak se dělají peníze*). V roce 1881 se spojil se svým konkurentem Jamesem Athony Baileym a společně vytvořili mamutí podnik, který stál u zrodu mezinárodní masové zábavy. Už v roce 1901 vyrazila Barnum and Bailey Greatest Show on Earth i na evropské turné a v červnu také k nám. Poprvé a naposledy.

„Oficiální“ program podniku z toho roku (ve sbírce autora) u nás anoncoval největší podívanou na zeměkouli plnou obveselení a zábav, předváděných denně ve dvou představeních. Dobový tisk (podrobněji zdroje na konci) pravidelně celý červen útočil na zvědavost diváků reklamou na opravdovou světovou výstavu moderních pamětihodností, cirkus, hippodrom, menažerii a výstavu cvičených zvířat tohoto obrovského zábavního podniku, po 50 let (od založení) pýchy Ameriky. Jak psaly všechny deníky té doby (např. *Egerer Zeitung*, červen 1901): „na 67 železničních vozech, které tvořily celkem 4 vlaky po 17 vozech, cirkus přepravoval 12 mohutných elektricky osvětlených stanů pro celkem 12 000 sedících osob. Lákal na 1000 mužů, žen, 70 koní v kruhu, trpaslíků, tetovaných, polykače mečů, dámu s dlouhým vlasem a plnovousem, hochu se psí hlavou, muže bez rukou a dalších 1000 původních věcí a podivuhodných her. Na téměř nekonečnou řadu nejnovějších produkcí a výkonů neohroženosti a krkolomné odvahy, které nikde jinde nejsou k vidění a poprvé se ukazují.“ V tištěném programu i na kolosálních litografických plakátech (některé dnes uloženy v Náprstkově muzeu v Praze), které zaplavily nároží a všechna veřejná místa dále lid četl a mohl vidět upoutávky na stádo slonů, velbloudy, dromedáry, zebry, medvědy, opice aj., vzdušné speciality, japonské a jiné orientální žongléry, siláky, šviháka-kostlivce, lamače řetězů, magnetickou dámu, albína, vymykače údů a kloubů, dívku s mechovitými vlasy, nejtlustšího muže, lidského ptáka pštrosa, bleskorychlého počtáře, lidský polštářík na jehly, muže s kamennou lebkou, člověka pudlíka, Jo-jo gumového muže a další živoucí abnormity, zručnosti a jiné pozoruhodnosti. Také na mezinárodní sraz bláznů a sdružení šprýmovných mužů jako augustů, šašků, tatrmanů, hlupáků, paňáců, Michlů, harlekýnů a tulpasů, spojujících své bláznovské kousky v pantomimu. Vedle velké vojenské kapely rovněž na dostihy a závody ušlechtilých koní, poníků, dámských jockeyů, rychloběžců, římské

jízdy povozem i závodu mezi mužem a koněm na velké hippodromové dráze a mnoho jiných rarit jakých nikdo nikde dosud neviděl. Vše ve vícemáněžových stanech za vstupné od koruny dvacet až po 6 k za lóže, děti za polovic (programu cirkusu z roku 1901).

Jejich reklama, jak můžeme číst z dobového tisku, byla doslova všude a nebylo před ní úniku, jak psal např. týdeník *Labské proudy*: „Zašel-lis do restaurace, spatřils Barnuma nalepeného na oknech a pověšeného na stěnách. Vzal-lis do ruky noviny, první, co padlo do očí, byl Barnum.“ A podobně to viděla další periodika, jako *Katolické listy*: „Tu jsme viděli, co je americká reklama. Plakáty, jimiž bylo lze polepiti skoro celou fasádu pražského čtyřpatrového činžáku, byly přímo do očí, omračovaly smysly“ nebo v *Brněnských novinách* *saisons* 1901 se psalo: „vyprávěj o sobě, že přinášejí nejrozsáhlejší varieté celého světa, největší cirkus, který vyhledal vždy umělce nejdokonalejší, od nichž mohl být přesvědčen, že celý svět k němu opět přitáhne. A měly pravdu! To udržuje podnikatele Barnuma a Baileye nade všemi podobnými podniky ve výši. Proto také jakmile něco se někde objeví, co vzbuzuje přitažlivost a obdiv obecnstva, ihned octne se to v jejich podniku. Zcela proti pravidlům v podnikcích jiných udržují si BB veškeré nejlepší síly na to, aby nepřešly do podniků jiných. Z toho důvodu musejí vyhledávat i místa na cestě se nalézající mezi většími stanicemi, kde třeba nuceni jsou na obyčejnou režii (asi 10 000 zl. denně) přisadit, aby jen personál zaměstnali a nemusili propouštět. Obrovský náklad spojený se stěhováním a reklamou, nahradí se tím, že zkrátí co možná pobyt na místě.¹ 3 dny stačí, aby se veškeré obecnstvo vystřídalo, a tím zamezí se zároveň ověšení podniku a přepínání sil obecnstva. Kdo se chce podívat, najde k tomu za některý ze 3 dní dost času. I toto krátké meškání na místě jest pravý opak od zvyklosti různých kočovných zábavných podniků domácích, kteréž se na jedné stanici tak zasedí, že se obyvatelstvu omrzí a znechutí.² Podobnou rychlostí jako stěhování, anoncování (reklamní bílý vůz se zlatými nápisy, velkým kotlem k vaření lepidla a 20 zřízenci, kteří byli již od 5 hodin na nohou, jezdil tři týdny napřed) a umístění pokračuje i představení – bez přestávek, takže diváci sotva stačí chápat a nemají pokdy se nudit dlouhou chvílí. Přitom účelně stupňují se umělecké výkony od začátku představení ke konci až do krajnosti. To Barnuma udělalo slavným a boháčem.“

Na tomto místě bych pro srovnání také doplnil a ocitoval i slova z jihočeského *Písečanu* z 18. 6. 1901: „Hlavní věcí jest ovšem Barnumova reklama, která umí k svému prospěchu využitkovati vše, co se jen dá. V malých společnostech si

umělci sami upravují půdu, zbudují stan, roznášejí a lepí plakáty po městě a vše. V podniku velkém jest jinak práce rozdělena a v tom právě jest Barnumův stejně pozoruhodným jako v reklamě. 7. 6. 1901 vidělo dle *Písečanu* program amerického cirkusu za první jediný den jen v Českých Budějovicích celkem 24.000 osob a za vstupenky zde tehdy utržili 67.000 korun.“ A pokračuje: „Barnumův podnik překvapuje svou ohromností, neboť ani 1000 osob a množství zvířat, jak ve zvěřinci, tak i pro cirkus a k práci, vyžítí vyžaduje nákladu, na který se tak snadno nikdo nemůže odvážiti a jen za inkaso, může se personál udržeti.“

Účinkování světově proslulého podniku Barnum a Bailey v Brně lze rekonstruovat přesně dle bodů programu: „V pátek 21. června ráno se obrovské zástupy diváků u rosického nádraží a v Plotní ulici konečně dočkaly příjezdu 4 vlaků slavného cirkusu. Kolem deváté bylo vše vyloženo a Kolištěm a Novou ulicí se vydaly nekonečné řady cirkusových vozů tažených troj a čtyřspřežím. Spolu s nimi ulicemi táhly karavany slonů, velbloudů, zeber, lam, antilop, koní a dalších čtverožců pěkně spořádané ve dvojstupu až na vojenské cvičiště v Králově Poli. Bylo v místě, kde dnes je areál vysoké školy veterinární. Celou cestu od nádraží lemovaly davy nadšených diváků. V krátké době bylo vztyčeno 12 obrovských stanů. Do cirku se vchází obrovitým stanem téměř sto metrů dlouhým. Podél stěn přežvykují obyvatelé dvou velezvěřinců. Uprostřed na zvýšeném pódiu mezi nimi přešlapují před ušaslými diváky „speciality“ cirkusu. Je to „živý kostlivce“ hubeňour Coffey, vedle jeho protipól více než dvoumetrákový Donald. Pak pan Wells, „živá kovadlina“, který si dává na hlavě rozbíjet strašlivými úderů perličkem žulový hranol. Potom další hříčka přírody, dáma s plnovousem. Jejím sousedem je chlapík s kůží vytahovatelnou do libovolné délky. Je tu zázračný počtář a polykač mečů. Černoch popíjející petrolej. V ústech si zapaluje knot, sahající do žaludku. Následují další a další lidské abnormity. Diváci mají oči navrch hlavy! A je tu hlavní cirkusový stan, obrovitá stavba v délce sto osmdesáti metrů! V clipovitém prostranství jsou tři manéže, dvě jeviště, a mezi těmito místy k produkcím a prostorou pro diváky běží velká okružní dráha. Ve vzdušném prostoru v kopuli cirku se houpají lesklé hrazdy akrobatů. Hudba řízně vyhrává, a jakmile se sedadla zaplní, nastupuje tři sta účinkujících. Dvouhodinový program má sto čísel. V celé prostoře se odehrávají současně. Nevídaná atrakce!“ (Ustohal 1992: 101)

A pokračuje další den: „Také další den, v sobotu 22. června jsou obě představení odpolední³ a večerní (v 19 hodin), zcela nabitá. Na dvou posledních představeních 23. června, je návštěvnost již poněkud slabší, ale tisíce diváků v ulicích si

¹ Většinou jeden den, v Plzni dva, v Brně tři, v Praze šest.

² Srovnaj: v roce 2015 nový nesrovnatelně menší cirkus Alex junior dlel v Českých Budějovicích i v Brně 10 dní.

³ Miněno ve 14:00.

Cirkus Barnum a Bailey v Praze roku 1901. © Bejvávalo Dobře.

nedají ujít příležitost znovu nespátřit celou cirkusovou karavanu loučící se s Brnem. V devět večer první vlak odjíždí do Prostějova, poslední v jednu hodinu po půlnoci.“ (Ustohal 1992: 101)

U obyvatel Brna zanechaly cenné dojmy: „*Sympatie českých obyvatel Brna si Barnum a Bailey získali především plakáty, programy a vstupenkami tištěnými převážně česky. Úžas pak vyvolaly neuvěřitelné obrovité rozměry cirkusu, vzorný pořádek a přesná a klidná práce několika set zaměstnanců. Samotný cirkusový program však diváky poněkud zklamal. Byl to hotový bábel (Babylon), který i velmi pozorný divák nestačí sledovat. Barnum byl velkým blázcem na kolečkách...“ (Ustohal 1992: 100–102)*

Další popis tehdejší produkce velkopodniku u nás, tentokrát z Moravské Ostravy, pochází z přelomu 19. a 20. století. V tomto období bylo město významným průmyslovým a společenským centrem, spolu s Vítkovicemi také vyhledávanými cirkusovými štacemi, včetně Barnum a Bailey: „*Dvě představení této největší podívané na světě si nenechalo ujít ve čtvrtek 27. 6. 1901 dle odhadu 25 000 diváků. Tramvaje v tento den přepravily do Moravské Ostravy 18 000 osob, což byl do té doby největší počet cestujících, kteří využili hromadné dopravy v jediný den (Moravská Ostrava měla v roce 1900 přes 30 000 obyvatel). Mnohé podniky poskytly volno svým zaměstnancům, školy žactvu, a dokonce i městská kancelář úředníkům. Velkolepou podívanou si nenechal ujít ani tehdejší starosta.“ (Juřica 2016: 131–133) Situaci dokresluje i dobový poznatek z *Opavského týdeníku* (15. 6. 1901: 3) o jednodenních přejezdech, což svědčí o skvělém logistickém zajištění celého podniku. Vyprodaná představení byla ovšem přijata se smíšenými pocity, kritické hlasy dokládá *Ostravský obzor*: „*Cirkus Barnum Bailey zmizel jako bublina z Ostravy ..., cvičení koní je na úrovni Renzova, Henryho (cirkusu) a jiných. Nejlepším kouskem byla závratná vzduchoplavba a arabský tělocvik. Důležitosti však cirkus postrádá. Pohled na abnormality, sebrané snad ze všech dílů světa, budí spíše útrpnost než obdiv... člověk odchází odtamtud rozrušen a jaksi nemile**

dojat... Největší div světa, jemuž však do tohoto divu schází v některých věcech ještě tuze mnoho, se konečně ztratil a rozbouraná hladina společenského života se opětně v několika hodinách uklidní.“

Na základě práce s dobovým tiskem tehdejší monarchie se podařilo po 122 letech poprvé zrekonstruovat přesnou trasu i s daty a vyvracím tak nepotvrzené dosavadní zprávy o místech, kde měl cirkus Barnum a Bailey tehdy všude vystupovat, jako např. Mariánské Lázně (Švandrlík 2008).

Slovný podnik Barnum a Bailey tedy u nás zaručeně a ověřeně navštívil a svůj, co do velikosti, dosud nevídaný program prezentoval v těchto městech: přejel k nám z rakouského Lince, kde vystoupil ve dnech 5. a 6. června roku 1901 a na dnes českém území tedy poprvé vystoupil dne 7. 6. 1901 v Českých Budějovicích, pouhý jeden den (!). Ve dnech 8. a 9. 6. vystoupili čtyřikrát v Plzni; 10. 6. dával dvě představení v Chebu; o den později, tedy 11. června, již v Chomutově; odkud najel do Ústí nad Labem, kde ho nadšené publikum mohlo shlédnout dne 12. 6.; následující dny od 13. do 18. června roku 1901 v Čechách nejdéle (tedy 6 dní) vystupoval v hlavním městě Praze na Invalidovně; poté následovala vystoupení 19. 6. v Kolíně; 20. 6. v Jihlavě; ve dnech 21. až 23. 6. ve výše zmiňovaném Brně; dále 24. 6. v Prostějově; 25. 6. zcela prokazatelně opět jen jeden den v Olomouci; 26. 6. v Opavě; 27. 6. v Moravské Ostravě a 28. 6. roku 1901 odjel do polské Bielsko-Bialé a dále do Krakova. Celkem tedy dnes neuvěřitelná, nebývalá a obdivuhodná šňůra ve 13 městech za 20 dní! Klobouk dolů a palec nahoru, pane Barnume....

Po pěti letech od tohoto mého úplně prvního zmapování celé jeho trasy a jediné návštěvy u nás v roce 1901, se mi do rukou zpoza „velké louže“ dostal tzv. route book (cestovní deník, Wanderbuch) tohoto čtyřletého putování největší podívané světa Evropou. Složitě jsem tehdy z dobového tisku zjišťoval místa, která zde navštívil a vyvrátil mnohé fámy o městech, kde měl zaručeně vystupovat, a naopak přesně

určil, kde opravdu sklízel úspěch a obdiv tisíců návštěvníků dosud nevídaného spektaklu.

Tzv. kniha cest poskytuje informace o cestách sezóny se seznamem podle data všech měst, kde vystupovali. Kniha uváděly všechny zaměstnance (umělce i ostatní pracující profese) a obsahují deník událostí, seznam stanů a vybavení, obchodní záznamy tiskového oddělení atd. Byly otázkou prestiže, prodávány jako suvenýr, a jsou to úžasné historické dokumenty! Ve Spojených státech se objevují již v roce 1835, a k roku 1870 se jich dochovalo asi 10. My jsme měli štěstí, neboť v roce 1906 zemřel James A. Bailey, a jakmile bratři Ringlingové koupili v roce 1907 celou show, tyto route booky se už nevydávaly, a jsou tedy velmi vzácné!

Od svého začátku v roce 1871 vydával cirkus Barnum a Bailey knihu cest každoročně jen s výjimkou let, kdy show cestovala po Evropě. Na konci tohoto evropského turné totiž postavili tuto velkou knihu s více než 100 stránkami, která pokrývala celou tu pouť. A v knize jsou samozřejmě také stránky vztahující se ke dnům, kdy měli svá dvě představení denně v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

My se tak nyní detailně můžeme po 122 letech dozvědět podrobnosti o této dnes neuvěřitelné, nebývalé a obdivuhodné šňůře tohoto obrovského podniku.

Všude v navštívených našich městech si tak v roce 2021 mohli nejen fandové cirkusu připomenout výročí už 120 let od této jedinečné podívané největšího cirkusu na světě všech dob, který bohužel v roce 2017 po 146 letech svého trvání ukončil činnost. Pro ilustraci možno využít i oněch kolosálních litografických plakátů využívající barnumské reklamy. Některé jsou dodnes stále uloženy v Náprstkově muzeu v Praze aj.

Konkrétně čteme, že například do Budějovic (a tedy prvně na dnešní území ČR) přijeli pozdě kvůli zpoždění vlaku díky pádu Jacka Morrisse z vagonu, který byl převezen do německé nemocnice. Anebo, že po čtyřech vystoupeních 8. a 9. 6. v Plzni, za nimi pak desátého už do Chebu dorazila za svým manželem i paní Baileyová. Na odpolední i večerní show pak bylo rovněž mnoho britských a amerických hostů z lázní v Karlových Varech a Mariánských Lázních nebo pan Henry Dazian (návrhář z New Yorku, který jim v Americe dělal kostýmy i se svou ženou) a paní Charles Herdliska z Americké ambasády. Čteme tam také informaci o generálních zkouškách v Chomutově a Ústí na avizovanou velmi vzácnou návštěvu cirkusu v hlavním městě. Dalším zaznamenaným detailem, tentokrát už z pražského pobytu na Invalidovně, je špatné počasí. Tak přišlo a foukalo, že došlo až na bezpečnostní komisi, která však zabezpečení dvanácti stanů

a vše ostatní shledala ve „špičkovém“ pořádku. V Praze je také poctil a navštívil sám rakousko-uherský císař František Josef I. a vše se točilo kolem tohoto hosta z nejnámennějších, který si také nenechal ujít tuto věhlasnou podívanou (na rozdíl od českých cirkusů). Také, že poslední den v naší metropoli byli pozváni do Národního muzea. Další zastávkou po Kolíně 19. 6., pak bylo hned další ráno už v Jihlavě, kde hráli celkem pro 24 tisíc (!) duší. Následovala až do 23. 6. moravská metropole Brno. Odsud je i zmínka, že vše včetně lístků bylo tehdy natištěno v češtině, když úředním a dominujícím jazykem byla němčina. Také se zde uvádí, že „prošvihli“ odpolední show, protože nepřijel materiál a bylo zlé počasí. Večer potom, že hráli s polovičním světlem, protože se jim rozbilo a jiné detaily. Následoval 24. 6. Prostějov, 25. 6. již byli v Olomouci za stálého deštivého počasí. Poté následovalo uhelné Slezsko a Opava plná chudých havírů. Route book končí pro nás nelichotivým záznamem, že vůbec nejhorší podmínky a místo pro exhibici byly pro cirkus v Moravské Ostravě. Pak odjeli do Polska a opustili naše území.

Tolik k putování našimi městy, ale zajímavé je i zjištění, že jeden z dvanácti stanů tu v roce 1901 odkoupil cirkus Štipka a jen ten jeden byl pro 1500 diváků! Z knihy je možné rovněž vyčíst jména stovky zaměstnanců včetně artistů, lidí-kuriozit, muzikantů, hasičů, tentáků, do zvířecích sekcí dělených ošetřovatelů, elektrikářů, kuchařů a číšníků, uvaděčů až k umývačům nádobí (!), též seznamy zvířat, materiálu atd. Po 122 letech tak rovněž vůbec prvně z tohoto soupisu jmenovitě vybírám a „oživuji“ i naše krajany (Čechy a Moravany), kteří zde byli zaměstnáni – Julius Kutschera, John Muschka, Wenzel Skudler, Riska Franz, Sykora J., Woratzch Joseph, Kratky Vaclav, Wesselly Carl, Kral Steven, Plachy Josef, Krska Wenzel a další.

Souhrnem a na závěr tedy ona pouze dvacetidenní návštěva v České republice zanechala i po více než sto letech obrovskou stopu, vyvolala rozruch, zvědavost, obdiv i kritiku a rozporuplné dvojí vidění, jak už to ostatně vždy bývá. Někdo, kdo tehdy seděl a viděl programu, to mohl vidět úplně jinak než jiný, který mohl sedět třeba hned vedle. To potvrzuje i dopsaný vpisek na známé dobové pohlednici z roku 1901 z představení cirkusu, kde je produkce označena jako velký podvod (Schwindel). Mně se do mé sbírky naopak podařilo zakoupit také dobový pohled (archiv autora), který na rozdíl od tohoto obrázku a pohlednice, označil shlédnutou show jako „úchvatnou podívanou“, kdy se dotýčný dokonce zamiloval do jedné z trapézistek z pohledu. Na každé představení chodilo kolem dvaceti tisíc diváků – tedy u nás pro tuzemské podniky, které nikdy ani kapacitně nebyly k takovým návštěvám vybaveny, nemožná věc! To i proto pak rozhodně nekoresponduje s názorem a závěrem pojednání o cirkusu Barnum a Bailey v doprovodné publikaci k výstavě v prachatickém Muzeu české loutky a cirkusu – *Cirkus jede do světa: „Podle pamětníků ale rozsah a kvalita programu zdaleka neodpovídaly tomu, co se slibovalo, dal se klidně srovnat s programem větších českých cirkusů, na které bylo publikum v té době zvyklé. Stejně tak návštěvy dalších zahraničních cirkusových podniků po celé období první republiky byly pouze doplněním vystoupení desítek podniků domácích, které se od těch zahraničních dramaturgů ani úrovní příliš nelišily.“* (Jordan 2003: 3)⁴

Zde se rozcházíme a vedeme spolu polemiku, kdy se domnívám, že se nemůže srovnávat nesrovnatelné a takové vyjádření autora, že rozsahem a kvalitou programu cirkus Barnum a Bailey neodpovídaly tomu, co se slibovalo a že se klidně dal srovnat s programem větších českých cirkusů... Nedal, úroveň, logistika i programy se velmi lišily a toto jeho tvrzení je

příliš patriotické. Už proto, že do dnešní republiky vždy zajíždějí renomované a větší zahraniční podniky. Právě v českých zemích totiž na počátku 20. století kočovaly nevelké rodinné podniky, spíše jen menažerie, kdy i později největší český cirkus Kludský se teprve v roce 1902 (Jando), právě po vzoru návštěvy cirkusu Barnum a Bailey v Čechách a na Moravě a prokazatelně až dlouho po návštěvě amerického cirkusu u nás, teprve rozrostl z menažerie v cirkus až velkopodnik, který největší slávy a velikosti dosáhl až ve 20. a na počátku 30. let minulého století. Žádný český putovní podnik té doby se nepřepřavoval po štacích čtyřmi vlaky a nemohl si dovolit platit vícero (stovky) zaměstnanců, natož v jednom programu mít to široko daleko nejlepší, což ostatně platí podnes... I ona barnumská reklama se stala pojmem také dodnes a je synonymem pro nadsazené až klamavé zveličování a v případě pannotika (jakési muzeum zvláštností) podniku, jistě i faktem, kdy majitelé obratně vydělávali na bezmezně lidské zvědavosti a naivitě, což však nic nemění na kolosální a obdivuhodné velikosti i významu cirkusu a této „největší podívané na zeměkouli.

To, jako i můj předchozí text, kdy vedle kritiky, je totiž vždy nutné rovněž zmínit i onu výše nadšeně a obdivuhodně potvrzující názorovou diverzitu přímých účastníků-novinářů, diváků. To vše jen na dokreslení toho, že co člověk, to názor a též rozličný dojem ze shlédnutého... Ostatně i náš později nejslavnější velkocirkus Kludský se jimi inspiroval a nic většího a lepšího naše zem nikdy neviděla a dnes se obávám, že už ani nikdy bohužel neuvidí...

P. S.: V roce 2017 byl také natočen životopisný muzikálový film *Největší showman*, inspirovaný životem P. T. Barnuma, muže vizionáře, díky jehož energii vznikl showbiznis, pro nějž každá překážka a nezdar byly jen odrazovým můstkem na pouť ke hvězdám...

⁴ Též pro souvislosti viz např. i www.muzeum3000.nm.cz/nejnovější/cirkus-jede-do-sveta

PRAMENY

- Osobní korespondence autora studie s Dominique Jando, editorem Circopedia.org
- Program cirkusu Barnum a Bailey z roku 1901. Archiv autora.

LITERATURA

- (1901). *Brněnské noviny, Opavský týdeník, Ostravský obzor, Egerer Zeitung, Labské proudy, Písečan, Katolické noviny.*
- Jordan, H. (2013). *Cirkus jede do světa.* Praha: Národní muzeum.
- Juřica, M. (2016). „Velevážené publikum, račte v šapitó...“: dějiny cirkusových vystoupení na Ostravsku od 40. let 19. století do roku 1960. *Sborník Ostrava* 30, 142–144, 147.
- Ustohal, V. (1992). Z brněnských manéží. *Forum Brunense: sborník prací Muzea města Brna* 1. Brno: Muzeum města Brna, 100–106.
- Vaculík, P. (2017). Největší cirkus světa Barnum Bailey byl v červnu 1901 i v Čechách a na Moravě. *Cirkusoviny*. Dostupné z: <https://cirkusoviny.cz/nejvetsti-cirkus-sveta-barnum-bailey-byl-v-cervnu-1901-i-v-cechach-a-na-morave/>